

EPISTEMIC MODELATORS IN THE POSTMODERN POETIC TEXT

Beatrice Diana Burcea

PhD Student, University of Craiova

Abstract: The present article brings to our attention a topical issue within pragmatics field, and that is the poly-functional character of the epistemic modelizers. Their frequency within the discourse brings the attention upon the semantic – pragmatic values. In the first part of the study there are selectively indicated theoretical points of view: the delocutive character of some epistemic modelizers, the role in deictic anchoring of the statement, anaphoric valences, evaluating – axiological thematization. In the second part of the study there is presented the discursive function of the epistemic modelizers. The related corpus focuses on the postmodern poetical text.

Keywords: anaphore, deixis, discourse, epistemic modelizer, pragmatics.

1. Introducere

Complexitatea fenomenului enunțării a condus la perspective variate de abordare și definire. În asentimentul lui Immanuel Kant, Herman Parret (1983) consideră *enunțarea* un concept «paralogic». Supus unei metodologii, conceptul se dispersează în două direcții: *deictizarea (déictisation)* și *modalizarea (modalisation)* enunțării.

Susținând că cele două metodologii sunt complementare, Herman Parret sugerează că o metodologie deictizantă presupune o organizare *ego-centrică* a deixis-ului, în timp ce o metodologie modalizantă presupune o organizare *interactanțială*, prin urmare «ego-fugale». În organizarea deixis-ului, se pornește de la subiectivitatea ego-centrică, în organizarea modalităților se ține cont de «comunitatea enunțiativă». În analiză, este avansată ideea unei «subiectivități comunitare». Deși complementare, observă Herman Parret, deictizarea și modalizarea permit stabilirea unei ierarhii. Astfel, modelul ideal «se boucle par la modalisation de la déictique ou, en d'autres termes, par la reconstruction de l'instance d'énonciation/effet d'énoncé en tant que *compétence modalisatrice*» (*ibidem*: 87). În acest sens, în analiza metodică a fenomenului enunțării, H. Parret distinge patru

tipuri de modalități: *distribuționale*, *propoziționale*, *ilocuționare* și *axiologice*. Această tipologie vizează atât dinamismul deictizant, cât și dinamismul modalizator. Teoria modalităților presupune reevaluarea intersubiectivității.

2. Paradigme teoretice

Teoria modalităților avansată de Herman Parret se sprijină pe două noțiuni elementare: *interacțiunea* și *interacționalitatea*. Condiția de posibilitate a oricărei modalizări este *Nous*, considerat o noțiune polimorfă, denumind comunitatea enunțiativă, care este de fapt un cvadruplu: *comunitatea devorbire* (vizează *co-percepția codului*; corespunde nivelului distribuțional), *comunitatea de lume* (vizează relația de *co-verificare*, pe fondul identității universului referențial și ontologic; corespunde nivelului propozițional), *comunitatea de acțiune* (vizează relația de *co-analiză a convențiilor* de producere și de interpretare a actelor de limbaj; corespunde nivelului ilocuționar), *comunitatea transcendentă* (vizează *ancorarea* în fondul erotic și deontic, fapt care permite enunțării, deși paralogică, să fie comunitară și comunicabilă «sans être empirique»; corespunde nivelului axiologic) (*ibidem*: 96-97).

Herman Parret consideră cele patru sub-sisteme enunțiative ca izotopii teoretice care nu se reduc una la cealaltă. Între ele se stabilesc relații de corespondență și de incluziune. Astfel, *tensiunea (autenticitatea)*, care se referă la strategiile enunțiative ale subiectului axiologic, include *acționalizarea*. La rândul ei, *acționalizarea*, având în vedere strategiile enunțiative ale subiectului ilocuționar, include *modificarea*. Referindu-se la strategiile enunțiative ale subiectului propozițional, *modificarea* include «*le brayage*» (*pertența*), care vizează strategiile enunțiative ale subiectului distribuțional.

În spațiul lingvistic românesc, *modalitatea*, conotează categoria semantică prin care se exprimă raportarea locutorului la un conținut propozițional. Clasificarea consacrată în studiile de specialitate este tripartită: *epistemică*, *deontică* și *apreciativă*. Fiind o categorie fundamental subiectivă, modalitatea se realizează în două variante: *cu subiectivitate asumată* și *cu aparentă obiectivizare*. Marcarea modalității în mesaj conotează *modalizarea*. Aceasta este dependentă de actul de limbaj realizat prin enunț. Modalizatorii reprezintă mijloacele prin intermediul cărora se realizează modalizarea (Zafiu 2005: 673-674).

În cercetările actuale, un statut aparte îl au *modalizatorii epistemici*, de natură enunțiativ-evaluativă, elocutivă, axiologică și interactivă, în categoria cărora Mariana Țuțescu (2006: 37) include interjecția. În opoziție cu orientările teoretice care nu consideră

această clasă lexico-gramaticală un semn lingvistic¹, Mariana Țuțescu îi susține calitatea de *semn lingvistic*, conferindu-i un triplu statut: *indicial*, *iconic* și *simbolic*. Mai mult, se subliniază că anumite clase de interjecții au valențe performative și delocutive.

Studiind verbele delocutive, Émile Benveniste a observat că trăsătura esențială a unui delocutiv constă în faptul că „între el și baza sa nominală există o relație de «a spune...» și nu de «a face», proprie denominativului (I 2000: 270). Ulterior, teoria clasică a delocutivității, elaborată de Benveniste, a fost reevaluată de Jean-Claude Anscombe. Acesta observă esența teoriei delocutivității în faptul că «une valeur sémantique fait intervenir une activité de discours» (Anscombe 1979: 71). Din această perspectivă, teoria lui Benveniste depășește sfera verbelor delocutive, putând fi extinsă și la alte categorii morfologice sau sintactice. Teoria elaborată de Jean-Claude Anscombe are în vedere *la délocutivité généralisée*, fiind gândită în patru etape:

A: un morphème M est considéré comme un prédicat objectif, ayant une valeur sémantique S.

B: Utilisation de M, avec la valeur S, dans un certain type d'énonciation (apparition de l'aspect formulaire).

C: Fabrication d'un nouveau morphème M* dont la valeur sémantique S* contient une allusion à l'emploi de M avec la valeur S.

D : si M* = M (identité formelle), les emplois de M cités au stade B sont relus en donnant à M la valeur S*

(*ibidem*: 72).

În modelul propus de lingvistul francez, nu sunt obligatorii toate etapele. Astfel, trecerea de la etapa C la etapa D este facultativă. Are loc doar când $M = M^*$. Evoluția care face trecerea de la A la D este diacronică². Demersul analitic îl conduce pe lingvistul francez la considerarea unor concepte importante – *la performativité* și *la sui-référentialité* – drept o consecință a delocutivității generalizate. Acest fapt l-a determinat pe Oswald Ducrot (1979) să vorbească despre *illusion performative*. Din această perspectivă, «la

¹În unele studii, interjecțiile nu sunt considerate semne lingvistice. Această opinie se sprijină pe considerația că interjecțiile nu denumesc un referent prin intermediul unui concept. Interjecțiile ar fi mai degrabă semnale lingvistice care exprimă diverse senzații sau imită diverse sunete și zgomote (Croitor Balaciu 2005: 657).

² Această evoluție a fost identificată și în cazul interjecțiilor românești *zău* și *vai* (Țuțescu 2006: 39).

performativité n'est pas plus la cause de la sui-référentialité que l'inverse: elles ne sont toutes deux que les retombées – et non la visée – d'un processus de délocutivité généralisée» (*ibidem*: 74).

Subliniind esența teoriei delocutivității generalizate, Anscombe precizează:

Cette délocutivité étant due à un figement de l'emploi, i.e. à la création d'un nouveau signe, le processus même du figement tend à conférer un caractère «objectif» ce nouveau signe: il semble parler du monde réel. Nous pensons également qu'il faut voir dans cette apparence «objective» l'origine du caractère mimique de beaucoup de délocutifs [...] (*ibidem*: 73).

În categoria acestor enunțuri delocutive, marcate de caracterul mimic, se înscriu și numeroase structuri interjecționale.

3. Funcționarea discursivă a modalizatorilor epistemici

Cercetările actuale semnaleză frecvența modalizatorilor epistemici în discursul literar, subliniind caracterul polifonic al acestora și, nu în ultimul rând, valențele semantico-pragmatice.

Realizările contextuale ale modalizatorilor *zău* și *vai* permit o perspectivă pragmatică nuanțată asupra textului poetic postmodern. Statutul de modalizator provine din calitatea de a funcționa ca indice al unei manifestări cognitive.

a) Modalizatorul *zău* trimite la etimonul latin *Deus*. Utilizările în limba actuală se datorează diacroniei etimologice, proces care presupune o analiză elaborată a etapelor teoriei delocutivității generalizate³. Morfemul M (*Deus*) denota inițial o valoare semantică S. Enunțarea, în aspectul formular, a conservat utilizarea inițială a morfemului M. Apariția morfemului M* denotă structurile interjecționale al căror nucleu este *zău*. Valoarea sa semantică S* conține o aluzie la utilizarea în enunțare a lui M cu valoarea S⁴. Locutorul recurge la instanța supremă pentru a da credibilitate spuselor sale. Fragmentul din *Pentameronul* lui Ion Stratan⁵ dezvăluie, în ravagiile puterii, criza identitară:

³În termenii teoriei lui Jean-Claude Anscombe (1979).

⁴Cf. Mariana Țuțescu (2006: 40).

⁵Textul este introdus în *Antologia poeziei generației 80* (Mușina 2002: 351-359).

I-am tras într-o țeapă de neagră lumină
Nu sunt ca mine – am spus. E o vină.
Am tras în țeapă bătrâni și fecioare
Lustragii, cusurgii. [...]
Ologi, cai și jerbe. Oștirile toate.
Pentru state, pentru etate. Pentru egală-mpărțire
A respirării la fire și la nefire.
Pentru un echilibru între bine și rău.
Zău!
Am tras țeapa în țeapă, după care
Am ars totul într-o iluminare.
Se făcuse dreptate. Dreptatea că sunt
Asta este. [...]
(Stratan, *Pentameronul*, 2002: 357)

Uneori, modalizatorul *zău* apare în structuri negative *nu zău*, orientate deictic. Subiectul enunțării simulează stupefacția. Eul enunțiativ suspectează ileitatea, mizând pe complicitatea alocutorului:

Dar spune și tu, iubito,
cine-ar fi gândit ceva rău,
nu zău,
cine-ar fi gândit ceva rău
pe o asemenea ninsoare?
(Iaru, *Ordinul jartierei*, 1981: 33)

Alteori, ocurența structurii deictice trădează, în jocul interlocuției, îndoiala. Funcția fatică a modalizatorului antrenează subiectul enunțării în simulacrul conversațional:

-*Nu zău!* Și ce mai spui tu?
-Spun că uneori e bine
să sfârșești
sub formă de pulbere.

(Iaru, *Duelul*, 1981: 87)

În structuri delocutive gramaticalizate, sunt vizate actele ilocutorii, «qui représentent une modalité véridictoire exprimée avec la force de l'évidence» (Țuțescu 2006: 40):

Zău că habar n-am ce mi-a venit să scriu toate prostiile
astea însă dacă am început:
deci fobie la oglinzi și la toate aparatele din lume
care înregistrează imaginea
însă cuvintele cum se știe sunt mai iertătoare
poți să faci ce vrei cu ele
(Andriescu, *Oglind la zid – I*, 1992: 18)

b) Modalizatorul polisemic, *vai* trimite la etimonul latin *vae*. Analog, teoria lui Jean-Claude Anscombe își dovedește autenticitatea⁶.

Realizările contextuale ale modalizatorului ilustrează varietatea reacțiilor sau a stărilor afective. Vocea enunțiativă glisează de la entuziasm la admirație, tinzând spre interiorizarea alterității. Tematizarea eulului enunțării se insinuează prin proiecție deictică.

Vai, fericit este șoarecele:
singura lui spaimă e cușca...
[...]
Vai, fericit sunt eu,
șoarecele: singura mea spaimă e cușca...
(Marin, *Fericit*, 1981: 22-23)

Tematizând actul scrierii, subiectul enunțării accentuează derizoriul imaginii desuete. Modalizatorul circumscrie afectiv ironia parodică:

Despre cum îmi scriu poemele

⁶ În procesul delocutivității generalizate, modalizatorul interjecțional *vai* generează, prin derivare lexicală, două verbe productive în română: *a se văita* și *a se văicări* (Țuțescu 2006: 44).

în lungi după-amieze de toamnă
aș fi vrut să vă povestesc câte ceva
[...]
despre coafura și fardul, manichiura
și colierul doamnei, învăluită în parfum
și în speranțe, *vai*, bătrâna doamnă
(Vișniec, *Descrierea poemului*, 2004: 87)

Modalizatorul amplifică tristețea provocată de fisura existențială. Alteritatea iluzorie tentează sinele narcisistic:

Încerc o construcție sensibilă în fața oglinzii.
Vai, de șapte zile vorbesc în fața oglinzii.
De șapte zile stau vopsită ca o mireasă și vorbesc în fața oglinzii:
„- He-he, cetățeni ai Castaliei! [...]”
(Marin, *Poem de dragoste*, 1981: 36)

Prefigurare a sfârșitului, modalizatorul trădează starea de angoasă a subiectului enunțării:

Vai focul s-a întins în oraș nu mai poți
asculta nici măcar muzica monotonă chiar
desăvârșită a orchestrei
[...] nu te mai poți apropia
nici măcar de un taxi șoferii s-au topit încet în cabinele
lor și au curs pe asfalt niciodată nu e bine să calci
pe aceste dâre
(Vișniec, *De un taxi nu te mai poți apropia*, 1980 : 90)

Uneori, debusolarea prinde contur într-un strigăt disperat în fața iminenței morții:

Vai
ce exactă măsură a morții

s-a strecurat la noi în casă
câtă perfecțiune
în mersul târâș al calendarului [...]
(Marin, *6 octombrie*, 1981: 42).

Întărit prin repetiție, modalizatorul apare în discursul direct, potențând starea afectivă. Lamentația devine un fenomen generalizat, în conflictul dintre generații:

Vai, vai, se tânguiră atunci cu toții
or să râdă copiii noștri de noi
(Vișniec, *Despre cozile de argint*, 1980: 28)

Agresiunea mediului reifică ființa umană, denaturând relațiile interumane. Repetarea modalizatorului în discursul direct redă sfâșierea ființială, redusă metonimic la un glas care strigă în pustiu:

Capete de oțel
rotunde ca semnul liber
stau cu danturile bine înfipite
în ceafa ta nevorbitoare:
-Ce-ai visat?
-Ce-ai deraiat?!
În întunericul capului
cineva nevăzut
ronțăie ceva cenușiu.
-*Vai, vai* - țipă o gură
risipită pe stradă –
cine să se mai iubească cu tine
în micuțul pavilion?
(Iaru, *În micuțul pavilion*, 1981:42)

Aproximând un context anaforic cumulativ, marcat stilistic de *și* narativ, anaforic, textul are o structură cu schemă de generare. Paratextul generalizează proiecția sumbră

asupra unui timp îndepărtat. Tonalitatea în care se încheie fragmentul circumscrie tristețea profundă:

și cât am să fiu de gârbovit și ce tâmpenii am să fac
și ce chin am să fiu pe capul nepoților
și am să mi te imaginez atunci iară că asta ai să fii
și ochii tăi ca două bălți roșii
vai vai.

(Andriescu, *Vai vai*, 1992: 45)

Cercetările de dată recentă consideră interjecția *vai* un element descriptiv, axiologic, evaluativ, supus unui proces de recuperare a delocutivității generalizate. Interjecția trece de la o categorie exofrastică la o categorie endofrastică, devenind un predicat modalizator (Țuțescu 2006: 41). În această evoluție de la o categorie la alta, distingem, în textul postmodern, două etape, dintre cele consacrate:

a) modalizatorul *vai* este însoțit de pronumele personal în dativ. Dativul clitic reprezintă «l'EXPERIENCEUR, le siège humain de l'état conçu comme dysphorique par l'énonciateur; il forme avec *VAI* une structure de délocutivité généralisée» (*ibidem*: 41). Structura clasică de *DATIV EXPERIENCEUR* are valențe deictice. Orientarea spre locutor este dublată de un act de comparație. Contextul se îndepărtează de cazul tipic al disforiei, prin jocul de cuvinte derivativ, spontan, al subiectului enunțiator. Deraierea lexicală transpune segmentul textual în derizoriu. Trecerea firească de la categoria exofrastică la cea endofrastică este subminată de ironie parodică:

Au legat o femeie de un bărbat
și i-au dus la menajerie:
-Maimuță!
-Vaimuță!
-*Vai mie!*

(Iaru, *Marco Polo la Amsterdam*, 1981:56)

b) modalizatorul *vai* intră într-o structură idiomatice *vai de* urmată de pronumele personal în acuzativ. Forma tonică a pronumelui este reprezentată de asemenea

l'EXPERIENCEUR. Structura funcționează «comme un thématiseur évaluativo-axiologique par rapport au locuteur» (Țuțescu 2006: 42). Atitudinea locutorului este orientată în raport cu tema discursului. Eul enunțat atenuază periplul mitologic:

MĂI, FRATE, ia te uită: din cer, vine
În veșmânt lung (cusut de ea), *vai de mine...*
(cine?...) cantoniereasa!... nu se poate, în
car de argint, tras de doi cai (nemuritori, păi...), cu
roți de aur (și
spițele de aramă...)
(Stoiciu, *Evoe!*, 2002: 334)

Modalizatorul *vai* poate fi urmat și de construcții exclamative, realizate cu adjectiv la grad pozitiv precedat de *ce* adverbial. Construcțiile sunt echivalente cu superlativul absolut. Pot introduce discursul raportat direct. Contextul poate fi în contradicție cu aceste construcții exclamative:

Regele îmi arăta visător instrumentele
sale de tortură *vai ce frumos vai*
ce pasionant trebuie să fie spuneam eu
(Vișniec, *Mai mult de două buburuze*, 1980: 54)

Alteori, profraza *da*, cu rol de semnal de apel, este urmată de construcția exclamativă. Eul enunțat se insinuează permițând coexistența a două domenii enunțative autonome:

[...] Apollon, în-
frumusețat (cu Frunze de laur, pe
frunte, da?... *vai, ce deșteaptă*
sunt...), în fața corului, acompaniază, cu pana de
fildes, la kithară...
(Stoiciu, *Evoe!*, 2002: 335)

În calitate de modalizatori epistemici, interjecțiile *zău* și *vai* exprimă atitudinea subiectului enunțării în raport cu conținutul propozițional al enunțului (Țuțescu 2006: 45).

4. Concluzii

Metodologic, conceptul paralogic al enunțării cunoaște două mari direcții de abordare: *deictizarea* și *modalizarea*. Metodologia deictizantă presupune o organizare *ego-centrică*, metodologia modalizantă presupune o organizare *interacțională*. Analiza acestora a condus la stabilirea unor ierarhii. Modelul ideal impune reconstruirea instanței enunțării în calitate de *competență modalizatoare*.

Studiile de specialitate disting patru tipuri de modalități: *distribuționale*, *propoziționale*, *ilocuționare* și *axiologice*. Noțiunile elementare în teoria modalităților sunt: *interacțiunea* și *interacționalitatea*. Condiția de posibilitate a modalizării este *Nous*, prin care se denumește comunitatea enunțativă ca un cvadruplu: *comunitatea de vorbire*, *comunitatea de lume*, *comunitatea de acțiune*, *comunitatea transcendentă*.

În spațiul lingvistic românesc, *modalitatea* este definită ca o categorie semantică, prin intermediul căreia locutorul se raportează la un conținut propozițional. Tipologia consacrată a *modalității* este tripartită: *epistemică*, *deontică*, *apreciativă*. În categoria *modalizatorilor epistemici*, Mariana Țuțescu include și interjecția, careia îi conferă statut de semn lingvistic, cu triplu statut: indicial, iconic și simbolic.

Teoria delocutivității generalizate permite studierea caracterului delocutiv al modalizatorilor epistemici: *zău* și *vai*. În textul poetic postmodern, realizările contextuale ale acestor modalizatori deschid perspectiva pragmatică. Interjecția *zău* are impact asupra actelor ilocutorii. Interjecția *vai* ilustrează varietatea reacțiilor și a stărilor afective. În procesul de recuperare a delocutivității generalizate, acest modalizator trece de la o categorie exofrastică la o categorie endofrastică. Următor de construcții exclamative, se realizează modalități expresive de redare a superlativului absolut.

Modalizatorii epistemici *zău* și *vai* conotează raportul dintre subiectul enunțării și conținutul propozițional al enunțului.

Surse

Andriescu, Radu. 1992. *Oglinda la zid*. Iași: Canova.

Iaru, Florin. 1981. *Cântece de trecut strada*. București: Albatros.

Marin, Mariana. 1981. *Un război de o sută de ani*. București: Albatros.

Mușina, Alexandru. 2002. *Antologia poeziei generației 80*. Brașov: AULA.

- Vişniec, Matei. 1980. *La noapte va ninge*. Bucureşti: Albatros.
- Vişniec, Matei. 2004. *Oraşul cu un singur locuitor (antologie de poezie 1980-2004)*. Piteşti-Bucureşti: Paralela 45.

Bibliografie

- Benveniste, Emile. [1966] 2000. *Probleme de lingvistică generală*, vol. I. Traducere de Lucia Magdalena Dumitru. Bucureşti: Teora.
- Croitor Balaciu, Blanca. 2005. „Interjecţia”. *Gramatica limbii române*, I. Bucureşti: Editura Academiei Române.
- Parret, Herman. 1983. «La mise en discours en tant que déictisation et modalisation». *Langages*, vol. 18, nr. 70, pp. 83-97. <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge>. Accesat 19.01.2016.
- Țuțescu, Mariana. 2006. „L’interjection – modalisation, axiologisation et grammaticalisation. Le cas des interjections roumaines *zău* et *vai*”. *Langages*, 161: 37-46. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_2006_num_40_161_2703. Accesat 18.01.2016.
- Zafiu, Rodica. 2005. „Anafora”. *Gramatica limbii române*, II. Bucureşti: Editura Academiei Române.